

CYNGOR SIR YNYS MÔN	
Adroddiad i:	Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio
Dyddiad:	25 Mehefin 2026
Pwnc:	Siarter Archwilio Mewnol
Pennaeth Gwasanaeth:	Marc Jones Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau) a Swyddog Adran 151 MarcJones@ynysmon.llyw.cymru
Awdur yr Adroddiad:	Marion Pryor Pennaeth Archwilio a Risg MarionPryor@ynysmon.llyw.cymru
<p>Natur a Rheswm dros Adrodd: Mae Cylch Gorchwyl y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn gosod dyletswydd ar y Pwyllgor i oruchwyllo trefniadau archwilio mewnol y Cyngor fel rhan o'i ddyletswyddau deddfwriaethol, dan Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011. (3.4.8.10.1)</p> <p>Yn ogystal, mae cylch gorchwyl y pwyllgor yn cynnwys gofyniad clir i adolygu a chymeradwyo'r siarter archwilio mewnol, sy'n diffinio gweithgareddau, pwrpas, awdurdod a chyfrifoldebau archwilio mewnol. (3.4.8.10.2)</p> <p>Mae'r Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang yn Sector Cyhoeddus y DU hefyd yn darparu ar gyfer adolygu'r Siarter Archwilio Mewnol yn rheolaidd a'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio sy'n gyfrifol am roi cymeradwyaeth derfynol i'r Siarter.</p>	

1. Cyflwyniad

1.1. Y tro diwethaf i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio adolygu a chymeradwyo'r Siarter Archwilio Mewnol oedd ym mis [Mehefin 2025](#), yn dilyn cyflwyno fframwaith newydd ar gyfer archwilio mewnol yn sector cyhoeddus y DU, a ddaeth i rym ar 1 Ebrill 2025. Mae'n cynnwys:

- y [Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang](#) (GIAS) a gyhoeddwyd gan y Sefydliad Archwilwyr Mewnol (IIA).
- [Nodyn Gweithredu – y Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang yn Sector Cyhoeddus y DU](#), a gyhoeddwyd gan y Gosodwyr Safonau Archwilio Mewnol Perthnasol (RIASS) sy'n darparu cyd-destun sector-benodol ar gyfer sector cyhoeddus y DU, dehongliadau yn gysylltiedig â gofynion y GIAS a'r amgylchiadau penodol y disgwylir iddynt fod yn berthnasol ledled sector cyhoeddus y DU a rhai gofynion ychwanegol y mae'r RIASS yn eu hystyried yn hanfodol ar gyfer archwilio mewnol yn sector cyhoeddus y DU.
- [Cod CIPFA ar Lywodraethu Archwilio Mewnol](#), sy'n nodi'r gofynion penodol sy'n berthnasol i'r sector llywodraeth leol.

- 1.2. Gyda'i gilydd, mae'r fframwaith newydd yn cyflwyno gofyniad i'r prif swyddog archwilio ddatblygu a chynnal siarter archwilio mewnol sy'n cydymffurfio â'r Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang yn Sector Cyhoeddus y DU (GIAS).
- 1.3. Mae'r Siarter diwygiedig a gymeradwywyd ym mis Mai 2025 yn sicrhau bod y gofynion y safonau newydd yn cael eu gwneud mewn modd eglur.
- 1.4. Mae'r gwaith o gyflwyno gofynion pellach y Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang yn Sector Cyhoeddus y DU wedi nodi bod angen methodoleg ar gyfer 'cadarnhau bod argymhellion neu gynlluniau gweithredu wedi cael eu cyflwyno' (Safon 15.2), yn cynnwys:
  - holi ynglŷn â'r cynnydd o ran eu gweithredu.
  - cynnal asesiadau dilynol gan ddefnyddio dull seiliedig ar risg.
  - defnyddio system dracio i ddiweddarau statws camau gweithredu gan reolwyr.
- 1.5. Mae'r safonau newydd yn nodi bod rhaid i'r fethodoleg gynnwys meini prawf ar gyfer penderfynu pryd y dylid cynnal asesiadau dilynol. Mae'r safonau'n caniatáu cynnal asesiadau dilynol ar gyfer cynlluniau gweithredu sydd wedi cael eu cwblhau ar sail ddewisol, yn ddibynnol ar arwyddocâd y risg.
- 1.6. Er ein bod ni'n cyfeirio ato yn ein hadroddiad dwy flynyddol i'r pwyllgor ar faterion, risgiau a chyfleoedd, er mwyn bod yn drylwyr a darparu sylfaen dystiolaeth, mae ein protocol ar gyfer asesiadau dilynol wedi cael ei ddogfennu ac mae bellach wedi'i gynnwys yn y Siarter yn Atodiad B.
- 1.7. Mae'r protocol dilynol wedi'i gryfhau yn dilyn trafodaeth gyda'r Aelodau yn ystod sesiwn breifat y pwyllgor ar 14 Mai 2026. O dan y trefniadau diwygiedig, lle mae adroddiad archwilio mewnol yn cael ei gyflwyno i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac mae'r lefel sicrwydd yn parhau i fod yn 'Cyfyngedig' ar ôl yr adolygiad dilynol cyntaf gan Archwilio Mewnol, bydd y Deilydd Portffolio perthnasol bellach yn cael cais ffurfiol i fynychu'r cyfarfod o'r pwyllgor lle caiff yr adroddiad ei ystyried.
- 1.8. Bwriad y gwelliant hwn yw atgyfnerthu atebolrwydd, cefnogi cynnydd amserol ar y camau a gytunwyd, a sicrhau bod gan y pwyllgor oruchwyliaeth uniongyrchol o ymateb yr ardal wasanaeth dan sylw.
- 1.9. Dyma'r unig ddiwygiad i'r Siarter a gymeradwywyd ym mis Mehefin 2025.

2. Argymhelliad

- 2.1. Mae'n ofynnol i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio gymeradwyo'r Siarter (yn unol â'r [Cyfansoddiad](#) 3.4.8.10.3) ac felly argymhellir bod:
  - y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn cymeradwyo'r Siarter Archwilio Mewnol diwygiedig.

Siarter Archwilio Mewnol

Mehefin 2026

Marion Pryor BA MA CMIIA CPFA ACFS

Pennaeth Archwilio a Risg

Cynnwys

Cyflwyniad _____	1
Pwrpas archwilio mewnol _____	2
Mandad archwilio mewnol _____	2
Annibyniaeth, Safle yn y Sefydliad a Chysylltiadau Adrodd _____	3
Trosolwg y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio _____	4
Cyfrifoldebau uwch reolwyr _____	5
Rôl a chyfrifoldebau'r Pennaeth Archwilio a Risg _____	5
Cwmpas a mathau o wasanaethau archwilio mewnol _____	9
Rôl archwilio mewnol mewn gwaith yn gysylltiedig â thwyll _____	10
Mesurau diogelu i gyfyngu ar unrhyw amhariad ar annibyniaeth neu wrthrychedd _____	10
Newidiadau i'r Mandad a'r Siarter _____	11
Atodiad A – Detholiad o Gylch Gorchwyl y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio _____	11
Atodiad B – Cadarnhau bod Gweithredoedd wedi'u rhoi ar waith _____	13
Atodiad C – Fframwaith Sicrwydd _____	14

Cyflwyniad

1. Daeth fframwaith newydd ar gyfer yr arfer o archwilio mewnol yn sector cyhoeddus y DU i rym ar 1 Ebrill 2025. Mae'n cynnwys:
  - y [Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang](#) (GIAS) a gyhoeddwyd gan Sefydliad yr Archwilwyr Mewnol (IIA)
  - [Nodyn Gweithredu – Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang yn Sector Cyhoeddus y DU](#), a gyhoeddwyd gan y Gosodwyr Safonau Archwilio Mewnol Perthnasol (RIASS¹) sy'n darparu cyd-destun sector-benodol ar gyfer sector cyhoeddus y DU, dehongliadau o ofynion y GIAS a'r amgylchiadau penodol y disgwylir iddynt fod yn berthnasol ledled sector cyhoeddus y DU a rhai gofynion ychwanegol y mae'r RIASS yn eu hystyried yn hanfodol ar gyfer archwilio mewnol yn sector cyhoeddus y DU.
  - [Cod CIPFA ar Lywodraethu Archwilio Mewnol](#), sy'n nodi'r gofynion penodol sydd yn berthnasol i'r sector llywodraeth leol.
2. Gyda'i gilydd, mae'r fframwaith newydd yn cyflwyno gofyniad i'r prif swyddog archwilio ddatblygu a chynnal siarter archwilio mewnol.
3. Mae Siarter Archwilio Mewnol Cyngor Sir Ynys Môn wedi bod yn cyflawni'r rhan fwyaf o ofynion y fframwaith newydd ers sawl blwyddyn ac mae'n gyfrwng i sicrhau bod archwilio mewnol yn parhau i fod yn berthnasol, ei fod yn gallu addasu a'i fod yn cyd-fynd ag amcanion cyffredinol y cyngor.
4. Mae'n ofynnol i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio gymeradwyo'r Siarter (yn unol â'r [Cyfansoddiad](#) 3.4.8.10.2).

---

¹ Y RIASS yw Trysorlys EM ar gyfer llywodraeth ganolog; Llywodraeth yr Alban, Adran Gyllid Gogledd Iwerddon a Llywodraeth Cymru mewn perthynas â llywodraeth ganolog a'r sector iechyd o fewn eu gweinyddiaethau; yr Adran Iechyd mewn perthynas â'r sector iechyd yn Lloegr; a'r Sefydliad Siartredig Cyllid Cyhoeddus a Chyfrifeg mewn perthynas â llywodraeth leol ledled y DU.

Pwrpas archwilio mewnol

5. Mae archwilio mewnol yn cryfhau gallu Cyngor Sir Ynys Môn i greu, amddiffyn a chynnal gwerth trwy ddarparu sicrwydd, cyngor, mewnwelediad a rhagwelediad gwrthrychol, ar sail risg ac annibynnol i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a rheolwyr.
6. Mae rôl y swyddogaeth archwilio mewnol yn cynnwys:
  - cynorthwyo'r awdurdod i gyflawni ei amcanion strategol trwy ddarparu sicrwydd gwrthrychol ar sail risg ynglŷn â digonolrwydd ac effeithiolrwydd llywodraethu, rheoli risg a rheolaethau mewnol
  - hyrwyddo arferion llywodraethu da trwy ddarparu sicrwydd, cyngor a chyfrannu at adolygiad llywodraethu blynyddol yr awdurdod
  - cynghori ar drefniadau llywodraethu, rheoli risg a rheolaethau mewnol ar gyfer prosiectau, rhaglenni a newidiadau sylweddol mewn systemau
  - mynediad at ddiddordebau'r awdurdod mewn trefniadau cydweithio a hyd braich
7. Mae'r swyddogaeth archwilio mewnol fwyaf effeithiol pan:
  - mae'n cael ei chyflawni gan swyddogion proffesiynol cymwys, yn unol â'r Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang yn Sector Cyhoeddus y DU sy'n cael eu gosod er budd y cyhoedd.
  - mae'r swyddogaeth archwilio mewnol yn annibynnol ac mae'n atebol yn uniongyrchol i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.
  - nid oes dylanwad amhriodol ar archwilwyr mewnol ac maent wedi ymrwymo i gynnal asesiadau gwrthrychol.

Mandad archwilio mewnol

8. Y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio sydd â chyfrifoldeb am gymeradwyo'r mandad archwilio mewnol ond, er hynny, daw mwyafrif o fandad y swyddogaeth archwilio mewnol o ddeddfwriaeth.
9. O fewn llywodraeth leol yn y DU, mae awdurdod archwilio mewnol yn derbyn cefnogaeth statudol drwy'r rheoliadau a gyhoeddwyd gan lywodraethau cenedlaethol y DU. Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014 yw'r sail ar gyfer mandad / awdurdod archwilio mewnol yng Nghymru.

Archwilio Mewnol

7. (1) Rhaid i gorff perthnasol gynnal system ddigonol ac effeithiol o archwilio mewnol o'i gofnodion cyfrifyddu a'i system o reoli mewnol.
(2) Rhaid i unrhyw swyddog neu aelod o'r corff hwinnw, os yw'r corff yn ei gwneud yn ofynnol—
    - (a) trefnu bod unrhyw ddogfennau'r corff sy'n ymwneud â'i gofnodion cyfrifyddu a chofnodion eraill ar gael fel y mae'n ymddangos i'r corff hwinnw ei fod yn angenrheidiol at ddibenion yr archwiliad; a
    - (b) rhoi i'r corff y cyfryw wybodaeth ac esboniad y mae'r corff hwinnw'n ystyried eu bod yn angenrheidiol at y diben hwinnw.
  - (3) Rhaid i gorff perthnasol mwy, o leiaf unwaith ym mhob blwyddyn, gynnal adolygiad o effeithiolrwydd ei archwiliad mewnol.
  - (4) Rhaid ystyried canfyddiadau'r adolygiad y cyfeirir ato ym mharagraff (3), fel rhan o'r ystyriaeth o'r system o reoli mewnol y cyfeirir ati yn rheoliad 5(3), gan y pwyllgor neu'r corff y cyfeirir ato yn y paragraff hwinnw.
10. Mae [Rheolau Gweithdrefnau Ariannol](#) y cyngor hefyd yn gwneud darpariaeth ar gyfer cynnal swyddogaeth archwilio mewnol barhaus o dan oruchwyliaeth annibynnol a gyda throsolwg Pwyllgor

Llywodraethu ac Archwilio'r cyngor, ac yn ddarostyngedig i safonau archwilio proffesiynol (4.8.5.3.1).

11. Mae awdurdod y swyddogaeth archwilio mewnol yn cael ei gefnogi hefyd gan ei bod yn adrodd yn uniongyrchol i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio. Mae awdurdod o'r fath yn caniatáu mynediad rhydd a dilyffethair i'r Pwyllgor.
12. Mae'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn awdurdodi'r swyddogaeth archwilio mewnol i:
  - Gael mynediad llawn a dilyffethair at yr holl swyddogaethau, data, cofnodion, gwybodaeth, eiddo ffisegol a gweithwyr perthnasol er mwyn cyflawni cyfrifoldebau archwilio mewnol. Mae archwilwyr mewnol yn gyfrifol am gyfrinachedd a diogelu cofnodion a gwybodaeth.
  - Dyrannu adnoddau, pennu mynychder, dewis pynciau, penderfynu cwmpas gwaith, defnyddio technegau a chyhoeddi gohebiaeth er mwyn cyflawni amcanion y swyddogaeth.
  - Derbyn cymorth gan staff a gwasanaethau arbenigol eraill o fewn neu du allan i'r cyngor er mwyn cwblhau gwasanaethau archwilio mewnol.
13. Mae hawliau mynediad archwilio mewnol yn cael eu cefnogi ymhellach gan [Reolau Gweithdrefnau Ariannol](#) y cyngor (4.8.5.3.2), gan roi i'r swyddogaeth yr awdurdod i:
  - gael mynediad ar unrhyw amser rhesymol i eiddo, tir neu safleoedd contract y cyngor.
  - cael mynediad i'r holl gofnodion, dogfennau neu ohebiaeth yn ymwneud ag unrhyw drafodion ariannol neu drafodion eraill y cyngor.
  - gofyn am, a derbyn unrhyw esboniadau sy'n angenrheidiol gan weithwyr y cyngor.
  - gofyn i weithwyr y cyngor ddangos arian parod, storffeydd neu unrhyw eiddo arall o dan reolaeth y cyngor er mwyn eu harchwilio.

Annibyniaeth, Safle yn y Sefydliad a Chysylltiadau Adrodd

14. Mae safle'r Pennaeth Archwilio a Risg o fewn y sefydliad ar lefel sy'n caniatáu i wasanaethau a chyfrifoldebau archwilio mewnol gael eu cyflawni heb ymyrraeth gan reolwyr, a thrwy hynny sefydlu annibyniaeth y swyddogaeth archwilio mewnol.
15. O safbwynt swyddogaeth, mae'r Pennaeth Archwilio a Risg yn adrodd i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio, ac o safbwynt gweinyddol (gweithredoedd dydd i ddydd, er enghraifft) mae'n adrodd i'r Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau) a Swyddog Adran 151. Mae'r cysylltiadau hyn felly'n arbennig o bwysig ac yn gryf o fewn y cyngor.
16. Mae safle'r Pennaeth Archwilio a Risg yn darparu'r awdurdod a'r statws o fewn y sefydliad i ddod â materion i sylw uwch reolwyr yn uniongyrchol ac uwchgyfeirio materion at y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio, pa fo hynny'n angenrheidiol, heb ymyrraeth ac mae'n cefnogi gallu archwilwyr mewnol i gynnal gwrthrychedd.
17. Er bod y Pennaeth Archwilio a Risg yn adrodd i'r Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau) a Swyddog Adran 151 mewn perthynas â threfniadau gweinyddol, gall hefyd fynd yn uniongyrchol at y Prif Weithredwr a'r Swyddog Monitro ac mae Rheolau Gweithdrefnau Ariannol y cyngor yn gwneud darpariaeth ar gyfer hynny (4.8.5.3.5).
18. Mae'r llinellau adrodd estynedig hyn yn darparu digon o annibyniaeth i'r swyddogaeth archwilio mewnol o ran y gweithgareddau y mae'n eu hadolygu i alluogi'r archwilwyr i gyflawni eu dyletswyddau'n wrthrychol a chaniatáu iddynt lunio barn broffesiynol ddiuedd ac effeithiol a chodi materion y mae angen eu gwella.
19. Mae'r Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau) a Swyddog Adran 151 yn gwerthuso perfformiad y Pennaeth Archwilio a Risg bob blwyddyn ac mae'r Prif Weithredwr a Chadeirydd y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn darparu sylwadau ac adborth hefyd.

20. Mae hyn yn sicrhau nad yw barn y Pennaeth Archwilio a Risg a chwmpas y gwaith yn gallu cael eu cyfyngu na'u heffeithio gan y trefniadau rheoli llinell ar ei chyfer o fewn y cyngor.
21. O leiaf unwaith y flwyddyn, bydd y Pennaeth Archwilio a Risg yn cadarnhau i'r Pwyllgor Llywodraethu annibyniaeth sefydliadol y swyddogaeth archwilio.
22. Os nad yw'r strwythur llywodraethu yn cefnogi annibyniaeth sefydliadol, mae'r Pennaeth Archwilio a Risg wedi dogfennu nodweddion y strwythur llywodraethu sydd yn cyfyngu ar annibyniaeth ac unrhyw fesurau amddiffyn a ddefnyddir i gyflawni'r egwyddor o annibyniaeth.
23. Bydd y Pennaeth Archwilio a Risg yn datgelu i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio unrhyw ymyrraeth y daeth archwilwyr mewnol ar ei draws yn gysylltiedig â chwmpas, cyflawni neu gyfathrebu gwaith a chanlyniadau archwilio mewnol. Bydd y datgeliad yn cynnwys cyfleu goblygiadau ymyrraeth o'r fath ar effeithiolrwydd y swyddogaeth archwilio mewnol a'i gallu i gyflawni ei mandad.

Trosolwg y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio

24. O dan Safonau Archwilio Mewnol Byd-eang (GIAS) yn Sector Cyhoeddus y DU, mae'n ofynnol i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio sefydlu, cynnal a sicrhau fod gan swyddogaeth archwilio mewnol Cyngor Sir Ynys Môn ddigon o awdurdod i gyflawni ei ddyletswyddau.
25. Mae cyfrifoldebau'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio mewn perthynas â'r swyddogaeth archwilio mewnol yn cael eu nodi yn ei Gylch Gorchwyl, sydd yn rhan o [Gyfansoddiad](#) y cyngor (3.4.8.10). Mae detholiad o'r adran berthnasol mewn perthynas â chyfrifoldebau trosolwg archwilio mewnol y Pwyllgor yn cael ei atgynhyrchu yn [Atodiad A](#).
26. Fe wnaeth y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio adolygu a chymeradwyo newidiadau i'w Gylch Gorchwyl er mwyn sicrhau ei fod yn cydymffurfio â gofynion y GIAS yn Sector Cyhoeddus y DU yn ei gyfarfod ar 8 Mai 2025 a 14 Mai 2026.

Cyfrifoldebau uwch reolwyr

27. Er mwyn gwneud y mwyaf o effeithiolrwydd ac effeithlonrwydd y swyddogaeth Archwilio Mewnol, rydym yn gofyn i uwch reolwyr:
- hyrwyddo rôl a gwaith archwilio mewnol ymysg staff o fewn yr awdurdod a sefydliadau partner y bydd archwilio mewnol yn gweithio â nhw
  - hwyluso mynediad at uwch reolwyr, y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac archwilydd allanol yr Awdurdod
  - cynorthwyo, lle bo'n bosib, i gael mynediad at ddarparwyr sicrwydd allanol, megis rheoleiddwyr, arolygwyr ac ymgynghorwyr
  - ymateb yn adeiladol i ganfyddiadau, safbwyntiau a chyngor archwilio mewnol
  - datblygu ymwybyddiaeth a dealltwriaeth o bwysigrwydd llywodraethu, rheoli risg a rheoli mewnol da i lwyddiant yr awdurdod, a chyfraniad archwilio mewnol
  - ymwneud yn llawn ac yn hyblyg â'r broses gynllunio archwiliadau a darparu gwybodaeth a mewnwelediad i feysydd risg uchel, neu feysydd o bryder neu ffocws strategol.
  - enwebu ac ymrwymo swyddogion arweiniol ar gyfer pob aseiniad archwilio mewnol a pherson cyswllt ar gyfer rheoli'r broses archwilio mewnol.
  - ymwneud yn brydlon ag Archwilio Mewnol er mwyn gosod cwmpas y gwaith a chytuno ar gylch gorchwyl, delio gydag ymholiadau gan y tîm archwilio a thrafod adroddiadau drafft a therfynol.
  - darparu tystiolaeth bod y gweithredoedd a gytunwyd gyda rheolwyr wedi cael eu gweithredu'n brydlon.

Rôl a chyfrifoldebau'r Pennaeth Archwilio a Risg

28. Mae'r Pennaeth Archwilio a Risg yn uwch reolwr profiadol sy'n meddu ar gymwysterau addas ac mae'n gallu ymwneud yn rheolaidd ac agored ar draws y cyngor, yn arbennig gydag uwch reolwyr a'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.

Moeseq a Phroffesiynoldeb

29. Bydd y Pennaeth Archwilio a Risg yn sicrhau fod archwilwyr mewnol yn:
- Cydymffurfio â GIAS yn Sector Cyhoeddus y DU, gan gynnwys egwyddorion moeseq a phroffesiynoldeb (uniondeb, gwrthrychedd, cynhwysedd, gofal proffesiynol dyladwy a chyfrinachedd), ac yn arbennig y Saith Egwyddor Bywyd Cyhoeddus (sydd hefyd yn cael eu galw'n 'Egwyddorion Nolan') sydd yn berthnasol i bob gwas cyhoeddus (gan gynnwys contractwyr sy'n gweithio yn y sector cyhoeddus).
  - Deall, parchu, cyflawni a chyfrannu at ddisgwyliadau dilys a moeseqol y cyngor a gallu adnabod ymddygiad sydd yn groes i'r disgwyliadau hynny.
  - Annog a hyrwyddo diwylliant ar sail moeseq o fewn y cyngor a rhoi gwybod am ymddygiad sefydliadol nad yw'n gyson â disgwyliadau moeseqol y cyngor a gweithio gydag eraill i hyrwyddo ac arddangos manteision llywodraethu da ym mhob rhan o'r cyngor.
  - Deall polisiau a gweithdrefnau'r cyngor ar gyfer cyhoeddi gwybodaeth benodol fel mater o drefn a rhannu neu gyhoeddi gwybodaeth lle mae rhwymedigaethau statudol yn bodoli.
  - Meddu ar gymhwyster priodol, bod a rhaglen ddatblygiad proffesiynol personol weithredol ac ymrwymiad i welliant parhaus.

Gwrthrychedd

30. Bydd y Pennaeth Archwilio a Risg yn sicrhau fod y swyddogaeth archwilio mewnol yn parhau i fod yn rhydd o'r holl amodau sy'n bygwth gallu archwilwyr mewnol i gyflawni eu cyfrifoldebau yn ddiduedd, gan gynnwys materion yn ymwneud â dewis darnau o waith, eu cwmpas, amlder, amseru a chyfathrebu.
31. Os yw'r Pennaeth Archwilio a Risg yn penderfynu y gallai gwrthrychedd gael ei amharu, mewn gwirionedd neu'n ymddangosiadol, yna bydd manylion yr amharu'n cael ei ddatgelu i bob parti priodol.
32. Bydd archwilwyr mewnol yn cynnal agwedd feddyliol ddiduedd sy'n eu caniatáu i gyflawni darnau o waith yn wrthrychol fel eu bod yn credu yn eu gwaith, nid ydynt yn cyfaddawdu ar ansawdd, ac nid ydynt yn gosod eu barn ynglŷn â materion archwilio yn ail i farn eraill, naill ai mewn gwirionedd neu'n ymddangosiadol.
33. Ni fydd gan archwilwyr mewnol unrhyw gyfrifoldebau gweithredol uniongyrchol nac awdurdod yn gysylltiedig â'r gweithgareddau y byddant yn eu hadolygu. O ganlyniad, ni fydd archwilwyr mewnol yn gweithredu rheolaethau mewnol, datblygu gweithdrefnau, gosod systemau ac ni fyddant yn ymwneud â gweithgareddau eraill a allai amharu ar eu barn, gan gynnwys:
  - Asesu gweithrediadau penodol yr oeddent yn gyfrifol amdanynt yn ystod y flwyddyn flaenorol na chyflawni dyletswyddau gweithredol ar gyfer y cyngor neu gyrff sy'n gysylltiedig ag o.
  - Cyfarwyddo gweithgareddau unrhyw un o weithwyr y cyngor nad yw'n cael ei gyflogi gan y swyddogaeth archwilio mewnol, ac eithrio i'r graddau bod gweithwyr o'r fath wedi cael eu penodi i dimau archwilio mewnol neu i gynorthwyo archwilwyr mewnol.
34. Bydd archwilwyr mewnol yn:

- Datgelu unrhyw amhariad ar annibyniaeth neu wrthrychedd, mewn gwirionedd neu'n ymddangosiadol, i bartion priodol o leiaf unwaith y flwyddyn.
- Arddangos gwrthrychedd proffesiynol wrth gasglu, arfarnu a chyfathrebu gwybodaeth a gwneud asesiadau cytbwys o'r holl ffeithiau sydd a'r gael a ffeithiau ac amgylchiadau perthnasol a byddant yn adrodd ar yr hyn a ganfyddir yn ddi-ofn.
- Cymryd camau angenrheidiol i osgoi gwrthdaro buddiannau, rhagfarn a dylanwad amhriodol.

Rheoli'r Swyddogaeth Archwilio Mewnol

35. Mae'r Pennaeth Archwilio a Risg yn gyfrifol am:

- Sicrhau fod swyddogaeth archwilio mewnol y cyngor yn cydymffurfio ag elfennau gorfodol safonau archwilio mewnol perthnasol.
- Ddatblygu cynllun archwilio mewnol ar sail risg, o leiaf unwaith y flwyddyn, sydd yn ystyried mewnbyn y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr. Trafod y cynllun gyda'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr a chyflwyno'r cynllun i'r Pwyllgor ei adolygu a'i gymeradwyo.
- Cynhyrchu casgliad archwilio mewnol blynyddol ar sail tystiolaeth er mwyn cyfrannu at y sicrwydd a ddarperir i'r 'rhai hynny sydd yn gyfrifol am lywodraethu' ar gyfer y Datganiad Llywodraethu Blynyddol, a fydd yn cynnwys barn ar effeithiolrwydd llywodraethu, rheoli risg a rheolaeth. Bydd y casgliad yn adlewyrchu'r gwaith a wnaethpwyd yn ystod y flwyddyn, gan grynhoi'r prif ganlyniadau a chasgliadau ac amlygu unrhyw bryderon penodol.
- Cyfathrebu effaith cyfyngiadau o ran adnoddau ar y cynllun archwilio mewnol i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr.

- Adolygu ac addasu'r cynllun archwilio mewnol, yn ôl y gofyn, mewn ymateb i newidiadau o ran busnes, risgiau, gweithrediadau, rhaglenni, systemau a rheolaethau'r cyngor.
- Cyfathrebu â'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr os gwneir newidiadau dros dro sylweddol i'r cynllun archwilio mewnol.
- Sicrhau fod ymrwymïadau archwilio mewnol yn cael eu cyflawni, eu dogfennu a'u cyfathrebu yn unol â GIAS yn Sector Cyhoeddus y DU a chyfreithiau a/neu reoliadau.
- Sicrhau fod y swyddogaeth yn llwyr ymrwymedig i bolisi iaith Gymraeg y cyngor, adrodd yn ddwyieithog a sicrhau fod y tîm yn cynnwys staff dwyieithog sy'n gallu cynnal adolygiadau yn iaith ddewisol yr unigolion sy'n cynorthwyo gyda'r adolygiadau.
- Cymryd camau dilynol mewn perthynas â chanfyddiadau ymrwymïadau a chadarnhau fod cynlluniau gweithredu wedi cael eu rhoi ar waith i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr ar gyfer pob aseiniad gwaith, fel y bo'n briodol. (Atodiad B)
- Sicrhau fod y swyddogaeth archwilio yn gyfunol yn meddu ar neu'n caffael y wybodaeth, sgiliau a chymwyseddau a chymwysterau eraill sydd eu hangen i gyflawni gofynion GIAS yn Sector Cyhoeddus y DU a chyflawni'r mandad archwilio mewnol.
- Nodi ac ystyried tueddiadau a materion sy'n dod i'r amlwg a allai effeithio ar y cyngor a rhoi gwybod i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr fel y bo'n briodol.
- Ystyried tueddiadau sy'n dod i'r amlwg ac arferion archwilio mewnol llwyddiannus, a sefydlu a sicrhau y glynir at fethodolegau a ddyluniwyd i roi arweiniad i'r swyddogaeth archwilio mewnol.

- Sicrhau cydymffurfiaeth â pholisïau a gweithdrefnau perthnasol y cyngor, oni bai bod y fath bolisïau a gweithdrefnau'n gwrthdaro â'r siarter archwilio mewnol neu GIAS yn Sector Cyhoeddus y DU. Bydd unrhyw wrthdaro o'r fath yn cael ei ddatrys neu ei gofnodi a bydd y wybodaeth yn cael ei rhannu â'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr.
- Cydlynu gweithgareddau ac ystyried dibynnu ar waith darparwyr mewnol ac allanol eraill sy'n darparu sicrwydd a gwasanaethau ymgynghori. Os nad yw'r Pennaeth Archwilio a Risg yn gallu cyflawni lefel briodol o gydlyniant, mae'n rhaid rhoi gwybod i uwch reolwyr am y mater ac, os bydd yn angenrheidiol, rhaid cyfeirio'r mater at y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio.
- Gweithio'n agos â rheoleiddwyr allanol y cyngor er mwyn rhannu gwybodaeth a gwneud y defnydd mwyaf effeithiol o adnoddau archwilio.
- Cynorthwyo'r Swyddog Adran 151 statudol i gyflawni ei ddyletswyddau.
- Cefnogi'r gofyn i geisio effeithlonrwydd, gan gynnwys y trefniadau ar gyfer sicrhau gwerth am arian.
- Darparu sicrwydd dibynadwy i reolwyr ynglŷn â digonolrwydd ac effeithiolrwydd eu trefniadau rheoli mewnol, risg a llywodraethu.
- Gyrru [mentrau atal twyll](#) y cyngor ac arfarnu'r risg o dwyll a'r ffordd y mae'r cyngor yn ei reoli.
- Darparu cyngor a gwasanaeth ymgynghori gwrthrychol a chefnogol mewn perthynas â datblygu rhaglenni a phrosesau newydd a / neu newidiadau sylweddol mewn rhaglenni a phrosesau presennol, gan gynnwys dylunio rheolaethau priodol.
- Cynorthwyo'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio i gyflawni ei gyfrifoldebau; monitro'r gwaith o weithredu camau y cytunwyd arnynt gan reolwyr; sicrhau bod arferion gwell a gwersi a ddysgwyd yn codi o'i weithgareddau archwilio a throsolwg o'r swyddogaeth archwilio yn cael eu rhannu ar draws y sefydliad.

Cyfathrebu â'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac Uwch Reolwyr

36. Bydd y Pennaeth Archwilio a Risg yn adrodd o bryd i'w gilydd i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr mewn perthynas â:
- Mandad y swyddogaeth archwilio mewnol.
  - Y cynllun archwilio mewnol a pherfformiad mewn perthynas â'i gynllun.
  - Yr adnoddau sydd eu hangen ar archwilio mewnol ac effaith diffyg adnoddau digonol ar allu'r swyddogaeth archwilio mewnol i gyflawni ei fandad.
  - Newidiadau sylweddol i'r cynllun archwilio mewnol ac adnoddau.
  - Amhariadau posib ar annibyniaeth, gan gynnwys datgeliadau perthnasol fel y bo'n berthnasol.
  - Canlyniadau'r rhaglen sicrhau ansawdd a gwella, sy'n cynnwys cydymffurfiaeth y swyddogaeth archwilio mewnol â GIAS yn Sector Cyhoeddus y DU a chynlluniau gweithredu i fynd i'r afael â diffygion a chyfleoedd i wella.
  - Risgiau sylweddol a materion yn gysylltiedig â rheoli risgiau, gan gynnwys y risg o dwyll, materion eraill y mae'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn canolbwyntio arnynt a allai ymyrryd â chyflawni amcanion strategol y cyngor.
  - Canlyniadau gwasanaethau sicrwydd ac ymgynghori.
  - Ymatebion rheolwyr i risg a allai fod yn annerbyniol ym marn y swyddogaeth archwilio mewnol, neu dderbyn risg sydd tu hwnt i archwaeth risg y cyngor.

Rhaglen Sicrhau Ansawdd a Gwella

37. Bydd y Pennaeth Archwilio a Risg yn datblygu, gweithredu a chynnal rhaglen sicrhau ansawdd a gwella sydd yn rhoi sylw i bob agwedd o'r swyddogaeth archwilio mewnol.
38. Bydd y rhaglen yn cynnwys asesiadau allanol a mewnol o gydymffurfiaeth y swyddogaeth archwilio mewnol â GIAS yn Sector Cyhoeddus y DU, yn ogystal â mesur perfformiad er mwyn asesu cynnydd y swyddogaeth archwilio mewnol wrth gyflawni ei amcanion a hyrwyddo gwelliant parhaus.
39. Bydd y rhaglen hefyd yn asesu, os yw'n berthnasol, cydymffurfiaeth â chyfreithiau a/neu reoliadau sy'n berthnasol i archwilio mewnol. Hefyd, os yw'n berthnasol, bydd yr asesiad yn cynnwys cynlluniau i fynd i'r afael â diffygion a chyfleoedd gwella'r swyddogaeth archwilio mewnol.
40. Bob blwyddyn, bydd y Pennaeth Archwilio a Risg yn cyfathrebu â'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr ynglŷn â rhaglen sicrhau ansawdd a gwella'r swyddogaeth archwilio mewnol, gan gynnwys canlyniadau asesiadau mewnol (monitro parhaus ac asesiadau hunanarfarnu rheolaidd) ac asesiadau allanol.
41. Bydd asesiadau mewnol yn cael eu cwblhau o leiaf unwaith bob pum mlynedd gan asesydd annibynnol cymwys² neu dîm asesu o du allan i'r cyngor.

---

² Mae'r Gosodwr Safonau Archwilio Mewnol Perthnasol (RIASS) wedi penderfynu fod rhaid i o leiaf un person o'r tîm asesu feddu ar y nodweddion a amlinellir er mwyn bod yn gymwys i fod yn brif swyddog archwilio.

Cwmpas a mathau o wasanaethau archwilio mewnol

42. Mae cwmpas y swyddogaeth archwilio mewnol yn ymwneud â holl weithgareddau'r cyngor ac mae'n cynnwys mynediad dilyffethair at holl asedau a holl weithwyr y cyngor. Mae ein gwaith yn darparu dull ar sail risgiau sy'n caniatáu i'r Pennaeth Archwilio a Risg ffurfio a thystiolaethu ei barn ar yr amgylchedd rheoli er mwyn cefnogi Datganiad Llywodraethu Blynyddol y cyngor.
43. Mae cwmpas gweithgareddau archwilio mewnol hefyd yn cynnwys archwilio tystiolaeth yn wrthrychol er mwyn darparu sicrwydd annibynnol i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a rheolwyr ynglŷn â digonolrwydd ac effeithiolrwydd prosesau llywodraethu, rheoli risg a rheoli ar gyfer y cyngor.
44. Rydym yn canolbwyntio ar y cwsmer wrth gynllunio archwiliadau unigol, o lunio cwmpas i wireddu'r prosiect, ac rydym yn cynnwys aelodau, uwch reolwyr a staff.
45. Gallai ymrwymïadau archwilio mewnol gynnwys arfarnu p'un a yw:
  - Risgiau'n gysylltiedig â chyflawni amcanion strategol y cyngor yn cael eu nodi a'u rheoli'n briodol.
  - Gweithredoedd swyddogion, cyfarwyddwyr, rheolwyr, gweithwyr a chontractwyr y cyngor, neu bartïon perthnasol eraill, yn cydymffurfio â pholisïau a gweithdrefnau'r cyngor a chyfreithiau, rheoliadau a safonau llywodraethu sy'n berthnasol iddo.
  - Canlyniadau gweithrediadau a rhaglenni yn gyson â nodau ac amcanion a osodwyd.
  - Gweithrediadau a rhaglenni'n cael eu cyflawni'n effeithiol, effeithlon, moesegol a theg.

- Prosesau a systemau sefydledig yn caniatáu cydymffurfiaeth â'r polisiau, gweithdrefnau, cyfreithiau a rheoliadau a allai effeithio'n sylweddol ar y cyngor.
- Cyfanrwydd gwybodaeth a'r dulliau a ddefnyddir i nodi, mesur, dadansoddi, dosbarthu ac adrodd ar wybodaeth o'r fath yn ddibynadwy.
- Adnoddau ac asedau'n cael eu caffael yn ddarbodus, eu defnyddio'n effeithlon a chynaliadwy, a'u hamddiffyn yn ddigonol.

46. Y Pennaeth Archwilio a Risg sy'n penderfynu ar yr agwedd gyffredinol a bydd yn ystyried lefel y sicrwydd sydd ei angen, amcanion strategol y cyngor, lefel y newid o fewn y cyngor, yr archwaeth risg cyffredinol a'r diwylliant, archwiliadau blaenorol a rhoi camau gweithredu y cytunwyd arnynt gyda rheolwyr ar waith.
47. Mae ein strategaeth yn ystyried y gofrestr risgiau strategol, trafodaethau gydag uwch reolwyr a'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a sicrwydd mewnol neu allanol arall y gallai'r cyngor ei dderbyn er mwyn osgoi dyblygu a chyd-gordio gwaith rheoleiddio. Yn benodol, mae'n ystyried fframwaith sicrwydd y cyngor ([Atodiad C](#)).

Gwasanaethau ymgynghorol

48. O bryd i'w gilydd, gallai'r swyddogaeth Archwilio Mewnol ddarparu canllawiau a chyngor, e.e. ar systemau newydd, neu gall helpu i ddatblygu prosesau newydd, ar yr amod nad yw'r swyddogaeth archwilio mewnol yn derbyn cyfrifoldebau rheoli. Efallai y bydd gwasanaethau hefyd yn gofyn i ni gwblhau prosiectau penodol, o bryd i'w gilydd, mewn rôl ymgynghorol. Ar yr adegau hyn rydym yn datgan yn glir o'r cychwyn cyntaf ein bod yn gweithio mewn rôl ymgynghorol yn hytrach nag mewn rôl archwilio mewnol ac nid ydym yn darparu sicrwydd archwilio yn yr achosion hynny.
49. Gall cyfleoedd i wella effeithlonrwydd prosesau llywodraethu, rheoli risg a rheoli gael eu hadnabod wrth gyflawni gwaith ymgynghorol.

Rôl archwilio mewnol mewn gwaith yn gysylltiedig â thwyll

50. Mae Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014 yn datgan bod rhaid i swyddog ariannol cyfrifol y cyngor (Swyddog Adran 151) sicrhau fod systemau rheoli cyfrifeg y cyngor yn cynnwys mesurau i atal a chanfod gwallau a thwyll.
51. Oherwydd hynny, mae'r swyddogaeth archwilio mewnol yn cynnal gweithgareddau er mwyn sicrhau bod y cyngor yn gwneud popeth yn ei allu i leihau'r risg bod twyll, llwgrwobrwyo a llygredd yn digwydd o fewn y cyngor ac yn ei erbyn.
52. Er hynny, nid yw archwilio mewnol yn gyfrifol am reoli'r risg o dwyll - uwch reolwyr y cyngor sy'n gyfrifol am hynny.
53. O dan bolisi Atal Twyll a Llygredd y cyngor mae'n ofynnol i reolwyr hysbysu'r Pennaeth Archwilio a Risg os yw twyll, llwgrwobrwyo, llygredd neu amhriodoldeb yn cael ei amau neu ei ganfod, fel sail i'w barn am yr amgylchedd rheoli mewnol a'r rhaglen waith archwilio mewnol, yn ogystal â chaniatáu iddi sicrhau bod y cyngor yn cymryd camau priodol.
54. Er bod y swyddogaeth archwilio mewnol yn cynnal prosiectau rhagweithiol i nodi twyll, llwgrwobrwyo a / neu lygredd posib a'i bod yn gallu cynnal ymchwiliadau arbennig i honiadau o afreolaidd-dra, mae gan y Pennaeth Archwilio a Risg yr hawl i benderfynu ar gamau priodol a gallai hynny olygu cynnal ymchwiliad ar y cyd neu ymchwiliad gan y gwasanaeth. Fodd bynnag, dylai rheolwyr anfon canlyniadau'r holl weithgareddau at y Pennaeth Archwilio a Risg i'w cynnwys yn yr Adroddiad Archwilio Blyneddol ar Dwyll, Llwgrwobrwyo a Llygredd.
55. Gall yr archwiliwr allanol gynnal ymchwiliadau, naill ai ar y cyd ag archwilio mewnol, neu'n annibynnol os credir bod hynny'n angenrheidiol.

Mesurau diogelu i gyfyngu ar unrhyw amhariad ar annibyniaeth neu wrthrychedd

56. Er mwyn bod yn effeithiol, mae'n rhaid i archwilio mewnol fod yn annibynnol a rhaid iddo gael ei weld fel gwasanaeth annibynnol. I sicrhau hyn, bydd archwilio mewnol yn gweithredu o fewn fframwaith sy'n sicrhau bod y swyddogaeth archwilio mewnol a gweithgareddau gweithredol yn cael eu cadw ar wahân. Os bydd unrhyw wrthdaro neu amhariad yn codi neu'n dod i'r amlwg, bydd Cadeirydd y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio'n cael ei hysbysu.
57. Gwneir pob ymdrech i warchod gwrthrychedd trwy reoli cyswllt staff archwilio â dyletswyddau nad ydynt yn ymwneud ag archwilio er mwyn osgoi gwrthdaro buddiannau posib. Fodd bynnag, mae eithriadau penodol yn dderbyniol wrth gymryd rhan mewn prosiectau gwella gwasanaeth lle byddir yn cyflawni rôl 'ffrind beirniadol'.
58. Mae trefniadau priodol ar waith i gyfyngu ar unrhyw amhariad ar annibyniaeth a gwrthrychedd oherwydd bod y Pennaeth Archwilio a Risg yn rheolwr llinell i'r gwasanaeth Rheoli Risg ac Yswiriant, sy'n ymwneud ag arwain rhaglen yswiriant y cyngor, a chychwyn a chymeradwyo trafodion tu allan i'r swyddogaeth archwilio mewnol.
59. Mae rôl y Pennaeth Archwilio a Risg hefyd yn cynnwys arwain ar bolisi a strategaeth rheoli risg y cyngor, gan sicrhau fod proses a system ar waith i nodi, rheoli ac adolygu risgiau ar lefel gorfforaethol a gwasanaeth.
60. Ni fydd y Pennaeth Archwilio a Risg yn llunio cwmpas ac ni fydd yn adolygu gweithgarwch archwilio mewnol yn gysylltiedig â'r maes gwasanaeth hwn a chaiff yr holl weithgareddau sicrwydd eu hallanoli. Bydd y Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau) a Swyddog Adran 151 yn cymeradwyo adroddiadau.
61. Os bwriedir creu rolau newydd a allai effeithio ar annibyniaeth y swyddogaeth archwilio mewnol, trafodir yr effaith â'r Pennaeth Archwilio a Risg a'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio. Rhoddir mesurau diogelu priodol ar waith i warchod annibyniaeth y swyddogaeth archwilio mewnol a chefnogi cydymffurfiaeth â safonau.

Newidiadau i'r Mandad a'r Siarter

62. Gallai amgylchiadau gyfiawnhau trafodaeth ddilynol rhwng y Pennaeth Archwilio a Risg, y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac uwch reolwyr ynglŷn â'r mandad archwilio mewnol neu agweddau eraill o'r siarter archwilio mewnol.
63. Gallai amgylchiadau o'r fath gynnwys (ond nid ydynt wedi eu cyfyngu i) newid sylweddol yn:
- y safonau archwilio mewnol perthnasol.
  - strwythurau sefydliadol o fewn y cyngor.
  - y swyddogaeth archwilio mewnol, y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a/neu uwch reolwyr.
  - strategaethau, amcanion, proffil risg neu amgylchedd weithredu'r cyngor.
  - cyfreithiau neu reoliadau newydd a allai effeithio ar natur a/neu gwmpas gwasanaethau archwilio mewnol.

Atodiad A – Detholiad o Gylch Gorchwyl y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio

3.4.8.10 Archwilio mewnol

3.4.8.10.1 Yn unol â Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011, mae gofyniad penodol i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio oruchwylio trefniadau archwilio mewnol y cyngor.

3.4.8.10.2 Bydd y Pwyllgor yn adolygu ac yn cymeradwyo'r Siarter Archwilio Mewnol yn rheolaidd, sy'n diffinio pwrpas, awdurdod a chyfrifoldeb y gweithgaredd archwilio mewnol. Bydd y Pwyllgor yn bodloni ei hun bod y Siarter yn cydymffurfio â'r safonau archwilio perthnasol.

3.4.8.10.3 Os yw'n berthnasol, bydd yn adolygu cynigion ac yn gwneud argymhellion mewn perthynas â phenodi darparwyr allanol a all ddarparu gwasanaethau archwilio mewnol.

3.4.8.10.4 Bydd y Pwyllgor yn cymeradwyo (ond ddim yn rheoli) y strategaeth archwilio mewnol sy'n seiliedig ar risg, gan gynnwys anghenion archwilio mewnol o ran adnoddau a'r defnydd o ffynonellau sicrwydd eraill. Bydd ganddo ddealltwriaeth dda o'r lefel o sicrwydd y mae rheoli risg yn ei ddarparu pan fydd yn adolygu'r strategaeth archwilio mewnol sy'n seiliedig ar risg. Bydd y Pwyllgor yn cymeradwyo newidiadau interim sylweddol i'r strategaeth.

3.4.8.10.5 Bydd y Pwyllgor yn gwneud ymholiadau priodol gyda rheolwyr a'r Pennaeth Archwilio a Risg i benderfynu a oes unrhyw sgôp amhriodol neu gyfyngiadau o ran adnoddau. Pan fo pryderon ynghylch gallu'r gwasanaeth archwilio mewnol i gyflawni ei fandad neu lunio casgliad blynyddol, caiff pryderon eu cofnodi'n ffurfiol a'u hadrodd i'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu a'u cyfeirio i'w cynnwys yn y Datganiad Llywodraethu Blynyddol.

3.4.8.10.6 Bydd y Pwyllgor yn ystyried adroddiad blynyddol gan y Pennaeth Archwilio a Risg ar berfformiad y swyddogaeth archwilio mewnol, gan gynnwys perfformiad gwasanaethau archwilio mewnol sy'n cael eu darparu gan ddarparwyr allanol.

3.4.8.10.7 Bydd y Pwyllgor yn ystyried adroddiad blynyddol y Pennaeth Archwilio a Risg a'r farn ynghylch digonolrwydd ac effeithiolrwydd cyffredinol fframwaith llywodraethu, rheoli risg a rheolaeth y cyngor, ynghyd â chrynodeb o'r gwaith sy'n cefnogi'r farn. Bydd y rhain yn cynorthwyo'r Pwyllgor wrth iddo adolygu'r Datganiad Llywodraethu Blynyddol.

3.4.8.10.8 Bydd y Pwyllgor yn ystyried y datganiad yn yr adroddiad blynyddol ar lefel y gydymffurfiaeth â safonau archwilio mewnol perthnasol a chanlyniadau'r Rhaglen Sicrhau Ansawdd a Gwella sy'n cefnogi'r datganiad - bydd y rhain yn nodi dibynadwyedd casgliadau'r archwilwyr mewnol.

3.4.8.10.9 Bydd y Pwyllgor yn ystyried diweddariadau ar waith archwilio mewnol gan gynnwys canfyddiadau allweddol, materion sy'n peri pryder, ymatebion gan reolwyr a champau gweithredu o ganlyniad i waith archwilio mewnol. Bydd yn ystyried crynodebau o adroddiadau archwilio mewnol penodol fel y gofynnir amdanynt, gan gynnwys effeithiolrwydd rheolaethau mewnol, a bydd yn monitro gweithrediad y camau gweithredu y cytunwyd arnynt.

3.4.8.10.10 Bydd y Pwyllgor yn derbyn adroddiadau yn amlinellu'r camau a gymerwyd lle mae'r Pennaeth Archwilio a Risg wedi dod i'r casgliad bod y rheolwyr wedi derbyn risg ar lefel a allai fod yn annerbyniol i'r awdurdod, neu fod pryderon ynghylch cynnydd o ran gweithredu'r camau y cytunwyd arnynt.

3.4.8.10.11 Bydd y Pwyllgor yn ystyried adroddiadau ar achosion lle nad yw'r swyddogaeth archwilio mewnol yn cydymffurfio â safonau archwilio mewnol perthnasol, gan ystyried a yw'r diffyg cydymffurfiaeth yn ddigon arwyddocaol fel bod rhaid ei gynnwys yn y Datganiad Llywodraethu Blynyddol.

3.4.8.10.12 Bydd y Pwyllgor yn ystyried, cymeradwyo, ac, yn achlysurol, yn adolygu unrhyw gamau diogelu a roddir ar waith i gyfyngu ar unrhyw beth sy'n amharu ar annibyniaeth a gwrthrychedd y Pennaeth Archwilio a Risg sy'n deillio o rolau neu gyfrifoldebau ychwanegol y Pennaeth Archwilio a Risg tu allan i'r maes archwilio mewnol.

3.4.8.10.13 Bydd y Pwyllgor yn derbyn adroddiadau rheolaidd ac yn cyfrannu at y Rhaglen Sicrhau Ansawdd a Gwella ac, yn benodol, at yr asesiad ansawdd allanol o archwilio mewnol sy'n digwydd o leiaf unwaith bob pum mlynedd. Bydd yn derbyn adroddiad ar opsiynau, amseriad, cwmpas, dull asesu a chymwysterau ac annibyniaeth yr asesydd, i'w gymeradwyo.

3.4.8.10.14 Bydd y Pwyllgor yn ystyried adroddiad ar effeithiolrwydd archwilio mewnol i gefnogi'r Datganiad Llywodraethu Blynyddol, lle bo angen gwneud hynny yn unol â Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014.

3.4.8.10.15 Bydd y Pwyllgor yn darparu mynediad rhydd a cwbl ddirwystr at Gadeirydd y Pwyllgor Archwilio ar gyfer y Pennaeth Archwilio a Risg, gan gynnwys y cyfle i gyfarfod yn breifat gyda'r pwyllgor, o leiaf yn flynyddol.

Atodiad B – Cadarnhau bod Gweithredoedd wedi'u rhoi ar waith

Nid yw Archwilio Mewnol yn gwneud argymhellion; mae archwilwyr mewnol yn adrodd ar 'Faterion', 'Risgiau' a 'Chyfleoedd' sydd yn gydnaws â strategaeth rheoli risg y cyngor ac maent yn cael eu sgorio gan ddefnyddio'r matrices asesu cysylltiedig.

Er mwyn annog rheolwyr i fod yn atebol am y materion, risgiau a chyfleoedd hyn, y rheolwyr eu hunain sy'n gyfrifol am ddatblygu camau gweithredu i fynd i'r afael â nhw, ac Archwilio Mewnol sydd yn monitro'r camau a gymerwyd.

I'r perwyl hwn, mae gennym fethodoleg ffurfiol ar gyfer cadarnhau fod rheolwyr wedi rhoi eu camau gweithredu ar waith, ac mae'n cynnwys:

- holi ynglŷn â'r cynnydd o ran eu gweithredu.
- cynnal asesiadau dilynol gan ddefnyddio dull seiliedig ar risg.
- defnyddio system dracio i ddiweddarau statws camau gweithredu gan reolwyr.

Bydd y gweithdrefnau hyn yn cael eu defnyddio fel sy'n briodol, gan ystyried arwyddocâd y mater, risg neu gyfle a godwyd, yn seiliedig ar yr asesiad risg.

Mae adroddiadau Archwilio Mewnol sy'n derbyn Sicrwydd 'Cyfyngedig', neu 'Dim' Sicrwydd yn destun adolygiad dilynol ffurfiol gan Archwilio Mewnol, ac mae adroddiad archwilio'n cael ei ddarparu sy'n cynnwys gradd sicrwydd.

Rydym yn monitro pob mater, risg a chyfle arall gan ddefnyddio system dracio gweithredoedd corfforaethol y cyngor (4action) er mwyn gwirio a yw camau gweithredu gan reolwyr yn cael eu gweithredu'n unol â'r amserlenni a gytunwyd.

Mae'r system dracio'n dangos p'un a yw camau gweithredu'n parhau'n agored, neu a yw'r dyddiad cwblhau wedi mynd heibio, ac rydym yn monitro gweithredoedd hwyr i'n galluogi i dderbyn diweddariad cynnydd yn brydlon gan reolwyr.

Rydym wedi datblygu a mireinio dangosfwrdd i ddefnyddwyr sy'n rhoi darlun gwirioneddol o berfformiad cyfredol wrth i reolwyr fynd i'r afael â

gweithredoedd sydd angen sylw, ac mae'n golygu ein bod yn gallu monitro ac adrodd ar y wybodaeth hon yn effeithiol.

Os nad yw rheolwyr wedi rhoi'r camau gweithredu ar waith o fewn y dyddiadau cwblhau a gytunwyd, bydd archwilwyr mewnol yn gofyn i reolwyr am esboniad ac yn trafod y mater â'r prif weithredwr. Bydd y prif weithredwr yn penderfynu a yw uwch reolwyr, trwy oedi neu ddiffyg gweithredu, wedi derbyn risg sydd y tu hwnt i risgiau a oddefir gan y cyngor.

Os yw rheolwyr yn penderfynu ar gam gweithredu gwahanol, ac os yw archwilwyr mewnol yn cytuno fod y cam gweithredu newydd yn dderbyniol neu'n well na'r cam gweithredu gwreiddiol, yna bydd cynnydd yn erbyn y cam gweithredu newydd yn cael ei fonitro nes ei fod wedi'i gwblhau.

Byddwn yn ymestyn dyddiadau cwblhau ar gyfer rhai camau gweithredu, ond dim ond os yw'r gwasanaeth yn gallu dangos fod angen yr estyniad am reswm dilys, e.e. mae'n amlwg nad yw'r dyddiad gwreiddiol yn gyraeddadwy gan fod angen gwneud llawer mwy o waith er mwyn mynd i'r afael â'r mater, risg neu gyfle.

Mae Cylch Gorchwyl y Pwyllgor Archwilio a Llywodraethu yn cynnwys cyfrifoldeb i fonitro'r camau gweithredu gan reolwyr i fynd i'r afael â'r materion, risgiau a chyfleoedd a godwyd gan Archwilio Mewnol fel rhan o'i waith.

Er mwyn cyflawni'r ddyletswydd hon, mae'r pwyllgor wedi gofyn am adroddiad manwl yn dangos perfformiad y cyngor wrth fynd i'r afael â'r camau gweithredu sydd angen sylw, a hynny ddwywaith y flwyddyn, yn ei gyfarfodydd ym mis Ebrill a Medi.

Yn ogystal, er mwyn sicrhau bod gwasanaethau'n mynd i'r afael â'u materion, risgiau a chyfleoedd yn llwyddiannus ac yn brydlon, gofynnir i berchnogion gweithredoedd 'critigol' neu 'sylweddol' sydd heb eu datrys 12 mis yn dilyn y dyddiad cwblhau gwreiddiol esbonio i'r Pwyllgor, mewn person, pam fod oedi mewn perthynas â rhoi sylw i'r mater.

Pan fo'r adroddiad archwilio mewnol yn cael ei gyflwyno i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a bod y lefel sicrwydd yn parhau i fod yn 'Gyfyngedig' ar ôl yr adolygiad dilynol cyntaf gan Archwilio Mewnol, gofynnir yn ffurfiol i'r Deilydd Portffolio perthnasol fynychu'r cyfarfod pwyllgor lle mae'r adroddiad yn cael ei ystyried.

Atodiad C – Fframwaith Sicrwydd

Mae'r cyngor yn defnyddio'r 'Model Tair Llinell' fel y dangosir yn y graffeg isod, lle gellir defnyddio pob llinell i ddarparu sicrwydd. Mae nifer o weithgareddau sicrwydd o'r holl linellau amddiffyn yn cael eu defnyddio i ddarparu darlun sicrwydd cadarn er mwyn cefnogi'r gwaith o ddatblygu Datganiad Llywodraethu Blynyddol y cyngor ([Cod Llywodraethu Lleol 2023-2028](#), Rhagfyr 2022). Mae Archwilio Mewnol yn cyfrannu at y 'Drydedd Linell - Sicrwydd Annibynnol', ond mae hefyd yn rhoi ystyriaeth i'r sicrwydd a ddarparwyd yn y llinell gyntaf a'r ail linell wrth ddatblygu'r Strategaeth a'r Cynllun Archwilio Mewnol.

